

DOI: 10.7596/taksad.v8i1.1623

Citation: Eyyamoğlu, M., & Kara Pilehvarian, N. (2019). Seyyid Mehmet Ağa Vakfiyesinde Bulunan Yapıların 19. Yüzyılda Yaptırılma Süreçleri ve Günümüzdeki Durumları Hakkında Tespitler. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(1), 455-474. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i1.1623

Seyyid Mehmet Ağa Vakfiyesinde Bulunan Yapıların 19. Yüzyılda Yaptırılma Süreçleri ve Günümüzdeki Durumları Hakkında Tespitler*

An Evaluation of Construction Processes of the Buildings Which Existed in Sayyid Mehmet Aga's Foundations in the 19th Century and Current Situations

Mustafa Eyyamoğlu¹, Nuran Kara Pilehvarian²

Abstract

In this study, reconstruction activities in Cyprus were investigated according to the information given in the El-Hac Es-Sayyid Mehmet Ağa Foundation (1826). El-Hac Es-Seyyid Mehmet Ağa was a former guardian in Ottoman Palace (İstanbul) who was appointed as a tax officer Cyprus in the early 19th century. Seyyid Mehmet Ağa, during his stay in Cyprus constructed Mosque, Tekke, Mescit, and schools and he has foundations related to these structures. These foundations are available in the TRNC Vakıflar Administration, TRNC Girne National Archives and Research Department, Republic of Turkey Directorate General of Foundations Achieves. Most of the Islamic buildings registered in the Seyyid Mehmet Ağa foundation are made up of the pre-existing, inadequate and ruined structures re-constructed and brought to the use of the Muslim Turkish Cypriot people. Nicosia Dükkanlarönü Mosque, Fethiye Mosque, Tahtakale Mosque, Lapta Mosque and Famagusta Kutup Osman Efendi Tomb are the architectural venues where the Turkish Cypriot Islamic culture has been performed and it is understood from archival documents that they are supported by various mites and foundations. Within the scope of the study, prior and restructuring processes of these structures were determined and findings were made about the current situation. These structures are the living documents of the Ottoman Period in Cyprus over 300 years, which describe the structuring of the Islam and Ottoman identity in island. These structures are important documents of the Turkish Cypriot Islamic Heritage. Due to political changing over time they lost their incomes and original shapes.

Keywords: Cyprus, Ottoman, Cultural heritage, Seyyit Mehmet Ağa Vaqf, Mosque.

* Bu çalışma, 23-25 Mart 2018 tarihleri arasında Al-Quds (Jerusalem) Üniversitesinde düzenlenen '2nd International Congress on Social Sciences (INCSOS 2018)' kongrede sözlü olarak sunulmuş, basılmamış bildirinin genişletilmesi ile üretilmiştir.

¹ Yakın Doğu Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kıbrıs. E-mail: mustafa.eyyamoglu@neu.edu.tr

² Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi, Türkiye. E-mail: pvarian@gmail.com

Öz

Bu çalışmada 19. yüzyıl başlarında Kıbrıs'a muhassıl olarak atanan Dergâh-ı Âli Kapıcı başlarından El-Hac Es-Seyyid Mehmet Ağanın 1826 tarihli Vakfiyelerinde geçen bilgilere bağlı olarak Kıbrıs'taki imar faaliyetleri incelenmiştir. Kıbrıs'ta bulunduğu süre zarfında Cami, Tekke, Mescit, Sıbyan Mektebi yaptıran Seyyid Mehmet Ağa'nın bu yapılar ile ilgili vakfiyeleri mevcuttur. Bu vakfiyeler KKTC Vakıflar İdaresinde, KKTC Girne Milli Arşiv ve Araştırma Dairesinde, TC Vakıflar Genel Müdürlüğü ve TC Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunmaktadır. Seyyid Mehmet Ağa vakfiyesinde kayıtlı bulunan İslami eserlerin çoğu önceden var olan, yetersiz ve harap durumda olan yapıların yeniden düzenlemelerle genişletilip Müslüman Türk halkının kullanımına kazandırılmış yapılardır. Seyyid Mehmet Ağa'nın yeniden yaptırmış olduğu Lefkoşa Dükkânlar Önü Camii, Fethiye Camii, Tahtakale Camii, Lapta Camii ve Mağusa Kutup Osman Efendi Türbesi Kıbrıs Türk İslam kültürünün icra edildiği mimari mekânlar olup çeşitli akarlar ve vakıflar ile desteklenmiş oldukları arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında söz konusu yapıların önceden ve yeniden yaptırılma süreçleri belirlenerek günümüzdeki durumları hakkında tespitler yapılmıştır. Osmanlı Hâkimiyetinin adada var olduğu 300 yılı aşkın zaman diliminde, gerek devlet eli gerekse adada görev alan memurlar sayesinde Kıbrıs'ta İslam ve Osmanlı kimliğinin yapılandırılarak etkisinin genişletildiğini anlatan ve Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ta yaşayan belgeleri niteliğinde olan bu yapılar, Kıbrıs Türk İslam Mirasının vazgeçilmeyen önemli öğeleridir. Zaman içerisinde değişen siyasal yapıya bağlı olarak gelirleri kesilen ve terk edilen bu eserler bakımsızlık nedeni ile orijinal hallerini yitirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Osmanlı, Kültürel miras, Seyyid Mehmet Ağa, Cami.

1. Giriş

Kıbrıs adası 1571 yılında Osmanlı egemenliğine girmesi ile gerek kültürel gerekse mimari alanda Osmanlı topraklarının bir parçası olmuştur. Ada bir yandan yeniden yapılandırılarak iskân edilirken diğer yandan sosyal ve kültürel yapının oluşmasını sağlayacak imar faaliyetlerine başlanmıştır. Kıbrıs ilk olarak Lefkoşa, Mağusa, Baf, Girne, Alanya (Alaiye), Silifke (içel), Sis ve Tarsus (Kozan), saçaklarından oluşan siyasi bir düzene bağlanmış ve 'Kıbrıs Eyaleti/ Cezie-i Kıbrıs) olarak Beylerbeyi tarafından idare edilmeye başlanmıştır (Eyice,1985:515). İslam hukukuna göre kadılar tarafından yönetilen Kıbrıs, 16 kazaya ayrıldı, 1571-1670 yılları arasında Beylerbeylik sistemi ile idare edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde Kaptan-ı Deryalığa bağlı bir Müsellim (1670-1703), Vezir-i Azam adına bir muhassıl (1703-1745), 1748 yılına kadar 3 Tuğralı Paşalık, 1785 yılına kadar muhassıllık, 1785-1839 yılları arasında Divan-ı Humayun'a bağlı bir muhassıl, 1839-1868'e kadar olan süreçte Rodos Kaymakamlığına bağlı bir paşalık ile yönetilmiştir (Gazioğlu, 1995:123). İngilizler tarafından işgal edildiği 1878 yılına kadar bağımsız Mutasarrıflık şeklinde yönetilmiş, bu tarihten sonra İngiliz idaresi adada egemen olmuştur(Bağışkan,2005:3).

Adanın Osmanlı Devleti'nin toraklarına katılmasından önce Kıbrıs'ta Latinler, Rumlar, Maronit (Maruniler), Ermeniler ve diğer azınlıkların yaşadığı karma bir yapı mevcuttu. Adada Türk hâkimiyetinin artırılmasını sağlamak amacı ile Sultan II. Selim Han tarafından 21 Eylül 1572 tarihinde ferman çıkarılarak, Anadolu'nun Karaman Eyaleti'nin Konya, Kayseri, Bozok Alanya, Manavgat, Teke, gibi bölgelerinden ilk etapta 1689 aile adaya iskan edilmiştir (Gürkan, 1996:32). Kıbrıs'a yapılan İskân politikaları daha sonraki dönemlerde de aralıklarla devam edilmiş olduğu bilinmektedir. Adaya yerleştirilen Müslüman Türkler, Kıbrıs Türk Halkının oluşmasında öncü guruplar olarak kültürlerini de beraberlerinde Kıbrıs'a taşımışlardır (Özdener, 1992: 113).

Kıbrıs, Osmanlılarla beraber idari, dini, sosyal ve kültürel açıdan yeni kimlik kazanmaya başlamıştır. Hâkimiyeti sağlamak için toplumda önemli değere sahip olan sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlayacak kurumlar ve mimari eserlerin oluşturulmasına başlanmıştır. Başlangıçta mevcut yapılar inanç ve geleneklere uyum olarak dönüştürülmüş ve Kıbrıs halkının kullanımına kazandırılmıştır. Lefkoşa'da anıtsal bir özelliğe

olan Gotik tarz St. Sophia Katedrali'ne minare, mihrap, minber gibi İslami elemanlar eklenerek camiye dönüştürülmüş ve büyük Ayasofya olarak isimlendirilmiştir. Aynı şekilde Mağusa kentinin anıtsal bir simgesi olan St Nicholas katedrali camiye dönüştürülen Latin yapılara diğer bir örnektir. Sadece Lefkoşa ve Mağusa kentlerinde değil yönetim olarak 16 kazaya ayrılan adanın her bölgesinde bu tür dönüştürülmüş irili ufaklı yapılara rastlamak mümkündür. Örneğin Kıbrıs'ın bir kazası olan Hirsofi (günümüz ismi ile Altıncık köyü) bölgesinde bulunan Ahmet Subaşı Camisi de bu yapıların örnekleri arasındadır.

İlerleyen zamanlarda mevcut yapıların yetersiz kalıp ihtiyaca cevap vermediği durumlarda yeni yapılar inşa edilerek Kıbrıs'ta Osmanlı Mimari kimliği oluşturulmuş oldu. Camiler, Medreseler, Mescitler, Hanlar, Hamamlar, Konaklar gibi Osmanlı kimliğini yansıtan mimari eserler, gerek devlet eli ile doğrudan gerekse varlıklı kişiler tarafından hayır gayesi ile inşa edilmiştir. Halkın ihtiyaç ve gereksinimleri ön planda tutarak devamlılığının sağlanması için Osmanlı Coğrafyasının her yerinde rastlanan vakıf sistemi Kıbrıs'ta da kurularak inşa edilmiş eserlerin devamlılığı sağlanmıştır. Osmanlılarla birlikte Kıbrıs'ta kurulan ilk vakıflar arasında Sultan II. Selim Vakfı, Lala Mustafa Paşa Vakfı, Ağa Cafer Paşa Vakfı, Arap Ahmet Paşa Vakıfları yer almaktadır. Osmanlı Devletinin siyasi birliğinin sonlanmasına kadar, adada bulunan devlet görevlilerinin yanında Kıbrıs Türk Halkı büyük küçük çeşitli vakıflar kurmuş, mevcut vakıfların devamlılıklarının sağlanması için maddi ve emlak bağışları yapılarak vakıf kültürünü devam ettirmişlerdir.

Çalışma Kapsamında vakfiyeleri ve eserleri incelenmiş olan Seyyit Mehmet Ağa XIX. yüzyıl başlarında Saray Kapıcıbaşı iken Kıbrıs'a Muhassıl olarak atanmış bir devlet görevlisidir. 1785-1839 yılları arasında Kıbrıs'ta atanan muhassıllar doğrudan Divan-ı Humayun'a bağlı olarak görevlendirilmekteydi (Çakkol,1984:12). Bu bağlamda Seyyid Mehmet Ağa Devlet eli ile görevlendirilmiş ve Kıbrıs'taki en yetkili merci konumunda Kıbrıs'ta görevini icra etmiştir. Seyyit Mehmet Ağa'nın hayatı hakkında yapılan araştırmalarda neticesinde şimdiye kadar detaylı bir malumata ulaşılamamıştır. Ancak Kıbrıs'ta bulunduğu süre zarfında yaptırmış olduğu vakfiyeleri ve zeyillerde bulunan bilgiler ve Kıbrıs'taki emlaki ve yaptırmış olduğu mimari eserler hakkında birincil kaynaklardır.

Bu çalışmanın amacı 19. yüzyıl başlarında Saray Kapıcıbaşı iken Kıbrıs'a Muhassıl olarak atanan Seyyid Mehmet Ağa'nın Kıbrıs'ta yaptırmış olduğu 4 adet cami olan: Dükkanlarönü Camisi, Tahtakale Camisi, Lapta Camisi ve Fethiye Camisi ile Mağusa Kentinde bulunan Kutup Osman Efendi Türbesinin incelenmesidir. Çalışma kapsamında söz konusu yapıların önceden ve yeniden yaptırılma süreçleri vakfiye, arşiv belgeleri ve mevcut kaynaklar doğrultusunda incelenerek günümüz durumları hakkında tespitler yapılmıştır. Çalışma sürecinde izlenen yöntem; yapı kitabeleri, vakfiyeler, Kıbrıs Şerri sicilleri ve arşiv kayıtları incelenerek yapılar hakkında değerlendirilme yapılmıştır.

2. Seyyit Mehmet Ağa Vakfiyeleri

İslam Coğrafyasının genelinde bulunan 'vakıf düzeni' Osmanlı Dönemi'nde de daha sistemli bir şekilde devam ettiği bilinmektedir. Toplum faydasını gözeterek bir malın hayır işlerine bağlanması olarak açıklanan vakıf sistemi, Osmanlı Coğrafyasının tümünde olduğu gibi Kıbrıs'ta da yaygın olarak uygulanmıştır (Altan, 1986: 25). Osmanlı'nın adaya egemen olduğu ilk yıllardan kurulmaya başlanan Kıbrıs Vakıflarına ilk örnekler Sultan II. Selim, Lala Mustafa Paşa, Ağa Cafer Paşa vakıflarıdır. Ada Genelinde aralarında binlerce dönümlük arazi, hanlar, hamamlar, değirmenler ve dükkânlara sahip olan zengin vakıflar kurulmuştur. Genel olarak bir değerlendirme yapıldığı zaman Vakıf anlayışına uygun olarak Kıbrıs'ın eğitim, sosyal, dini ve ibadet faydasını gözetilen vakıflar kurulmuş olmakla beraber, kimsesiz yoksul fakir olanlarda düşünülerek hayırlara vesile olmak amacı ile vakıflar kurulmuştur. Bir vakfın devamlılığının sağlanması için gelir sağlayıcı emlak ihtiyacı duyulmaktadır. Vakıf geleneğinde bu sisteme vakıf akarı denilmektedir. Seyyid Mehmet Ağa Vakfı'nda akar olarak kayda geçen Kıbrıs'ın muhtelif köy ve kasabalarında tarla, bağ, bahçe, değirmen, zeytin, ceviz incir ağaçları bulunmaktadır. Bunların hangi köy ve mevkide bulunduğu, kimlerden satın alındığı ve miktarları hakkındaki tüm bilgiler vakfiye kayıtlarında mevcuttur. Seyyid Mehmet Ağa Kıbrıs'ta bulunduğu süre

zarfında ada genelinde tarla, bağ, bahçe, ağaçlar (incir, zeytin harnup, badem), değirmenler, dükkânlar, fırınlar gibi mülkleri satın alarak, yapmış olduğu hayır işlerini ve inşa ettirdiği camileri bir araya toplayarak vakıf kurmuş ve buna zeyiller ekletmiştir. Kıbrıs tarihindeki Osmanlı döneminin ispatları olan arşiv belgelerinde Hicri 19 Cemaziyelevvel 1242(19 Aralık 1826) ana vakfiye, H. 03 Cemaziyelevvel 1254 (M. 25 Temmuz 1838), H. 18 Ramazan 1256/(M. 13 Kasım 1840) tarihli zeyli bulunmaktadır. Vakfiyelerin orijinaleri Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğünde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vakıflar İdaresinde ve KKTC Girne Milli Arşiv ve araştırma dairesinde de kopyaları bulunmaktadır. Seyyid Mehmet Ağa, devlet hizmetinin yanında Kıbrıs Türk Halkının kullanımına tesis ettiği vakıflar ile de sosyal yaşamda da hizmetler vermiştir. Bazı araştırmacılar Seyyit Mehmet Ağadan Kıbrıs'ın Evliyası olarak söz etmektedirler (Bağışkan, 2005:80). Çalışma kapsamında Seyyid Mehmet Ağa'nın üç ayrı vakfiyesindeki bilgiler ışığında Kıbrıs'a kattığı Osmanlı Eserlerine yer verilmiştir.

Seyyid Mehmet Ağa Vakfiyeleri incelendiği zaman dini, eğitim ve sosyal harcamalar için ödenek şartları, vakıf mallarının bakım ve devamlılığının sağlanması için akarlar sağlandığı açıkça görülmektedir. Camilerde, imamlık, vaizlik hatiplik görevlerinde bulunan kişilere, sıbyan mekteplerinde görevli muallimlere maaşlar bağlanmış, kandil geceleri ve Cuma günlerinde Kuran okutulması için nakit paralar vakfedilmiş olduğu vakfiye kayıtlarında bulunmaktadır³. Özetle, dini, sosyal ve eğitim alanında bir toplumun millet olabilmesi için gerekli bilgi birikimi, eğitiminin ve ibadetin sağlandığı her alanda katkılar sağlamıştır.

Vakfiye kayıtlarında Seyyid Mehmet Ağa, 'Dergâh-ı Ali Kapıcı Başlıları'ndan Kıbrıs Muhassılı Tırnova Voyvodası Hacı Mustafa Oğlu Es -Seyyid El-Hac Mehmet Ağa' olarak anılmaktadır. Seyyid Mehmed Ağa'nın Kıbrıs ile ilgili olan Hicri 1242,1254 ve 1256 tarih vakfiyeleri çalışma süresince yararlanılan Osmanlı Dönemine ait başlıca kaynaklardır. Hicri 1256/miladi 1256 tarihli vakfiyelerinde Seyyid Mehmet Ağa'nın lakabı ' İstlab-ı Âmire Müdürü, Esbak Kıbrıs Muhasılı el-Hac Mehmet Ağa olarak anılmış olduğu görülmektedir (Seyyid Mehmet Ağa Vakfiyesi, VGMA,989:209). Vakfiyelerin yapıldığı dönem Seyyid Mehmet Ağa'nın görevleri ünvan ve lakap olarak vakfiye kayıtlarına işlendiği düşünülürse Seyyid Mehmet Ağa Kıbrıs'taki Muhassıllık görevinden sonra İstlab-ı Âmire Müdürlüğüne görevli olarak tayin edildiği düşünülmektedir.

Seyyid Mehmet Ağa'nın 19 C.Evvel 1242 (19 Aralık 1826) tarihli vakfiyesi Lefkoşa'da kurulmuştur. Hayri, dini, eğitim ve sosyal harcamalar için çeşitli maddelerin bulunduğu vakfiye orijinali Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 989/209/61 numara ile muhafaza edilmekte olup bir kopyası da Kuzey Kıbrıs Milli Arşiv ve Araştırma Dairesindedir. Vakfiye usule uygun bir düzen içerisinde kurulmuştur. Girişte tescil kaydının ardından Dua ile başlayıp kurucu hakkında bilgi ve övgüler ile devam etmektedir. Daha sonraki bölümlerinde ise hayratları listelenmiş ve ardından akarlar madde madde açıklanmıştır. Akarların listelendiği bölümde; dükkânlar, değirmenler, değirmenlerde hisseler, tarla ve araziler, zeytin, harnup, ceviz ve incir ağaçları gibi çeşitli mallar bulunmaktadır. Kayıt ettirilen tüm akarların hangi karye ve mevkide bulunduğu, kimden satın alındığı, yüzölçümü ve miktarı her maddede açıkça belirtilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde söz konusu akarlar vakfiyede mevcut olduğu halde, zaman içerisinde değişime uğradıkları ve hali hazır durumlarını göstermediği için akarlar hakkında bir belirleme ve tespit çalışması yapılmamıştır. Ancak vakfiyede yazıldığı gibi bir listeleme çalışması vakıf üzerine kayıtlı olan malların listelenmesi gerek vakfın zenginliğini anlamak gerekse ilerideki çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir.

Vakfiyede kayıtlı hayrat eserleri: Lefkoşa'da Fethiye Camii, Lefkoşa'da Tahtakale Camii, Lapta Köyünde bulunan cami ve Mağusa Kalesi dışında Kutbu'l Arifin Osman Efendi Türbe, Mescit ve Dershanesi olarak kayda geçilmiştir⁴. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Seyyid Mehmet Ağa'nın söz edilen akarlar ile

³ Saray Kapıcıbaşısı iken Kıbrıs'a Muhassıl olarak atanan Seyyid Mehmet Ağa, Kıbrıs ile ilgili H. 19 Cemaziyelevvel 1242 (M. 19 Aralık 1826 -) tarihli vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinde VGMA /989/209/161 nolu dosya ile muhafaza edilmektedir. Vakfiyede eğitim din ve sosyal alanda yapılan vakiye şartları açıkça belirtilmiştir. Bkz, VGMA/989/209/161.

⁴ Bkz. Seyyid Memet Ağa Vakfiyesi hayratları VGMA/989/209/161.

desteklediği ve önceden bakımsız veya yetersiz durumda olan dört adet mescit/camiyi yeniden inşa ettirmesidir. Vakfiyelerinde açıkça isimleri belirtilen ve dördünün de yedinden inşasından önce yerinde başka yapıların bulunduğu anlaşılmaktadır. Lefkoşa Dükkânlarönü Camisi, Lefkoşa Fethiye Camisi, Lefkoşa Tahtakale Camisi, Lapta Köyünde bulunan Seyyid Mehmet Ağa Camii, Mağusa Kutup Osman Efendi Türbesi Seyyit Mehmet Ağa Vakfiyelerinde geçen Kıbrıs Türk İslam kültürünün icra edildiği mimari mekânlardır.

2.1 Lefkoşa Dükkânlar Önü Camii

Lefkoşa Kenti'nin üç kapısından biri olan Baf Kapısından şehir merkezine doru ilerleyen ana cadde üzerinde bulunan Dükkânlar Önü veya bilinen diğer isimleri ile Tevfik/ Karaman Zade Camisi orijinal hali ile günümüze ulaşmamıştır.

Ermeni Kilisesi Sokağı ile Boyacılar Çarşısı'na giden sokağın kesiştiği köşede yer alan yapı 1879 yılında İstanbul Osmanlı İdaresi tarafından hazırlanan ve 1883 yılında 'Captain M. B. Seager'in yayınladığı 'Kıbrıs Evkaf Malları Raporunda' Lefkoşa Karamanzade mahallesinde Tevfik Camisi olarak anılmaktadır (Seager, 1883:7) (Şekil 1). Aktif olduğu dönemlerde giriş kapısı üzerinde bulunan ahşap kitabe/levha günümüze kadar ulaşmıştır ancak George Jefferey'in anlatımlarından edinilen bilgiye göre Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmet Ağa Tarafından yeniden yaptırılan camilerden biri olduğunu anlatmaktadır. Cami ile ilgili diğer bir eser de 103*70 cm ölçülerinde olan ve günümüzde Lefkoşa Mevlevi Müzesinde Sergilenen yazıtta mevcut bilgilere göre, cami ve çeşme Tüccarbaşı Seyyid Elhac Muhammed (Mehmet) Bey tarafından (Hicri 1321)/(Miladi 1816) yılında yaptırılmış olduğu anlatılmaktadır (Jeffrey,1935:38) . Mermer kitabenin okunuşu şöyledir;

'Ser-i Tüccar-ı Kıbrıs Seyyid Elhac Muhammed Bey,

Bu asrın sahibi Cud-u Mürüvvet ül hüda ihsanı

Ticaretgâhı âlemde idüp tahsili sermaye

Vücuhi birre sarf etmektedir nakdi firavanı

Heman kâlâyı dünyayı verüp nakdi bekâ olsun

Küşad eyleyen suk-î fenada bâbı dükkânı

Mukaddem teng bir mescit olup bu cayı güzide

Cemaat vakti sığmazdı zikre ehli imamı

Onu nesih eyleyüp tecdid ve tesvi etti erkânın

Müferraih-i dilküşa bir cami oldu pak ve nurani

Minare, minber ve mahfel ile tezyin idüp anı

Kıldı anda Cum'a iydile ba izn-i sultani

Muvaffak oldu çün banisi bu asarı ali'yeye

Sezadır camiî tevfil ola şöhretle ünvanı

Yapub bir çeşmesarı canfeza hem ittisalinde

Suyun icra edüp kandırdı cümle teşnetab anı

Halâs ettikçe teşme dilleri tab-ı hararetden

Sevindirmez mi natabü defî cansuz-i niranı

Bu asarı celile kaydolup divanı âmâle

Ola mahşlerde fazlı hak ile mezuu mizanı

Dedim hayli dua birle gelüp tarihi esmanı

Güzel zibende mabedi camiî tevfigi rabbani

Ahsetmektedir.

Kitabe; Seyyid Feyzullah Dede El-Mevlevi

Caminin yeniden inşası hakkında bilgiler veren kitabede Seyyid Mehmet Ağadan Tüccar başı olarak anılmış olmasına rağmen, gerek vakfiyelerinde gerekse diğer arşiv belgelerinde Tüccar başı olduğuna dair bir belgeye rastlanmamıştır. Yapı ile ilgili birincil kaynak olarak sayılan Seyyid Mehmet Ağa'nın Hicri 03 Cemaziyülevvel 1254 (M. 25 Temmuz 1838) tarihli vakfiyesinde yapı hakkında bilgiler mevcuttur. Cami; 'Ağa-yi müşârün ileyh hazretlerinin helal malı ile li-vechi'llahi te'ala akdema muharriri Lefkoşa'da Baf kapısı civarında dükkânlar önünde müceddeden bina eylediği Tevfik Cami-i şerifi' anlatımı ile tecil ettirilmiştir (VGMA,989:209). Gerek vakfiye kaydında geçen 'Müceddeden' gerekse kitabede mevcut anlatıma göre yapı Seyyid Mehmet Ağa tarafından önceden yar olan yapının yerine yeniden yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Vakfiye kaydında bulunan bilgiler yapı hakkında detaylı bilgi sağlamasa bile kitabesi önceki durumu ve inşâ süreci hakkında bilgiler içermektedir. Kitabede önceleri küçük bir mescit olduğu ve namaz vakitlerinde cemaatin mescide sığmadığı anlatılmaktadır (Bağışkan, 2005:83). Seyyid Mehmet Ağa mescide minare, mihrap, minber ekleterek yapıyı temiz ve ferah bir cami haline getirdiğini kitabede açıkça yazmaktadır. Aynı zamanda bitişiğine inşâ ettirdiği çeşme de kitabede açıkça belirtilmiştir.

Şekil 1: Baf kapısına ulaşan cadde ve cami (1963 yılı öncesi), (Bağışkan arşivi)

Kent merkezine giden yollar üzerinde olması sebebi ile gelen geçen ahalinin ve çevresinde bulunan çarşı esnafı (dükkânlar) tarafından sıkça kullanıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Cami, kare planlı bir yapı olup Kuzey doğu köşesinde kesme taştan yapılmış minaresi bulunmakta idi. Son cemaat yerine giriş Doğu cephesinde bulunan sivri kemerli revaklı bölümden sağlanmaktaydı (Şekil 2).

Şekil 2: Kuzey cephede bulunan son cemaat yerine giriş ve hemen güney köşesinde yer alan çeşme (Ersin Taşer Koleksiyonu).

Giriş bölümün hemen solunda kesme taştan yapılmış kare planlı çeşmesi bulunmaktaydı. Çeşmenin doğu ve kuzey cephelerinde birer adet çeşme nişi bulunmaktadır. Son cemaat bölümünün doğu cephesinde 1 adet büyük kuzey ve güney cephelerinde birer adet daha küçük ölçülerde bulunan Gotik sivri kemerler nedeni ile yapı ile ilgilenen araştırmacıların kiliseden dönüştürülmüş olduğunu öne sürmesine neden olmuştur(Şekil 2) (Eyyamoğlu, 2018:17). Ancak bu iddiayı destekleyecek herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Muhtemelen ilk inşasında ya da Seyyid Mehmet Ağa tarafından yeniden inşa sürecinde söz konusu kemerler başka bir yerden taşınarak yapıya eklenmiş olmalı veya mescit olmadan önce orda bulunan yapıdan kalmış olduğu düşünülmelidir.

Kitabe mevcut bilgilere göre; Seyyit Mehmet Ağanın yetersiz durumda olan eski mescitte yapmış olduğu eklemeler ve düzenlemelerin 1816 yılında yaptırdığı anlaşılmaktadır. Caminin İnşa süreci tamamlandıktan ve muhtemelen ibadete açıldıktan sonra (ki bu süreç 10 yıl gibi bir zaman dilimidir) 19 C. Evvel 1242 (9 Aralık 1826) yılında Lefkoşa'da kurmuş olduğu vakfiyeye açıkça tescil ettirmiştir.

Bakımsızlık ve ilgisizlik nedeni ile 19. yüzyıl ortalarında durumu iyice bozulan cami, fiziksel olarak harap hale gelmiştir. Mihrabın bulunduğu güney cephe duvarı 7 Ekim 1962 tamamen yıkılır. O sırada caddeden geçen bir Rum kadının ölmesine sebep olduğu 7.9.1962 tarihli Halkın Sesi gazetesinden anlaşılmaktadır. Cami duvarının yıkılmasından sonra tamir edilmemiştir(Şekil 3).

1974 yılında Kuzey Kıbrıs Türk yönetimi ile Güney Kıbrıs Rum yönetimini ayıran yeşil hattın Cami'nin bulunduğu ana cadde üzerinden geçmesi yapı üzerinde var olan izlerin giderek kaybolmasına sebep olmuştur (Şekil 4). Döneminde Lefkoşa kenti işlek caddeleri üzerinde olan yapı, gerek sınır bölgesinde kalması gerekse çevresinde bulunan çarşının zamanla kapatılmasından dolayı kaderine terk edilerek harap durumda bırakılmıştır.

Şekil 3: 1962 yılında Cami duvarının yıkılışını gösteren Gazete Haberi (Halkın Sesi Gazetesi)

Şekil 4: Caminin 1962 yılından sonraki dönemlere ait durumu (Tuncer Bağışkan Arşivi)

Zaman aşımı ve çevre koşulları yapıdan kalan orijinal parçaları yavaş yavaş yok etmiştir. Bakımsızlık nedeni ile 1962 yılında yıkılmış olan cami ile 2017 yılına dek kimse ilgilenmemiştir (Şekil5&6).

Şekil 5&6: Yakın bir geçmişe kadar caminin durumu (Eyyamoğlu, 2013)

Son günlerde Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel müdürlüğü ve Kıbrıs Vakıflar idaresi işbirliği ile aslına uygun olarak restore çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlandığı günlerde restoresi halen devam etmekte olan yapı aslına uygun olarak inşaatı tamamlanıp önümüzdeki günlerde ibadete açılması hedeflenmektedir.

2.2 Fethiye (Turunçlu) Camisi

Lefkoşa Kent merkezinde Beliş Paşa Sokağı'nda bulunmaktadır. Cami Lefkoşa merkezinde bulunan çarşılarla yakın olduğundan esnaf tarafından sürekli ibadet için kullanılan merkezlerden biri olduğu anlatılmaktadır (Bağışkan, 2005: 90). Arasta Çarşısı olarak bilinen ve halen Lefkoşa Kenti'nin en hareketli ve kabalık mekânlarına yakınlığı nedeni ile cami sürekli olarak kullanıldığını hemen ima etmektedir.

Seyyid Mehmet Ağa vakfiyesinde '*...Medine-i Lefkoşa'da Mertek Pazarında müceddeden bina ve inşâsına derûnunda edâ-yi salât-ı hamse ile izin verdiği Fethiye Camii...*' olarak kayıt ettirilmiştir (VGMA,989:209). Bu kayıt o dönemlerde caminin bulunduğu sokak mertek çiler çarşısı olduğunu göstermektedir. Caminin giriş kapısı üzerindeki mermer kitabe de yerinde bulunan küçük mescidin Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmet Ağa tarafından 1825/1826 yılında yıktırılarak şimdiki caminin inşa edildiği anlatılmaktadır. Kitabenin okunşu şöyledir:

*'Taala Allah zahi ali ibadedgâh-ı feyz-i asar
Mualla beyt-i ha kim oldu rabb'ül beyt için işar
Cemaatle olunca ruberu mihrabı dilcuş
Nüzül-irrahmet ve gufranı eyler güya eşar
Olur mihrabının şem-isebarasına pervane
İmam cami gülşen: hatip minber gülzar
Gelip Seyyit Mehmet Ağa ol zatı kerem pişe
Olunca vali-i mahrusa Kıbrıs'a Himmetskâr
Hüccete mabed-i rahmet-i makar vacibül tazim
Medar-ı mağfiret cay-i bidayet matl'aül envar
Mualla minber-i tavus-u tezeyyün bal-i kutsidir
Ki naks-ı cephesi hamd-ü sena-i Hazret-i Gaffar*

*Derunu civegah-ı ol sünnet ül cemaattir
Bulunmaz haricidir binamaz muhaddis-i bedkâr
Hemişe pişesi endişe-i hayr ü meserrettir
Vucuhu bize bezi etmekte her dem dirhem ü dindar
Görüb vech-i hüsnü birle dedim tarih itmamını
Levci Allah tamam oldu bu vâla mâbed'ül ebrar
Zehi zibinde cemiyet-i akay-ı
Zehi Ferhunde ter-i cem-iyet aray-ı ulu eb
Minare Nahl-ı mevzun-i çimenzar-ı bidayettir
Seraser mesiresi tekbir ü tehli-ü Hüda her bar
Cemaat beş vakitte şeş cihetten etmede sürat
Ezanı guşedince yerde gökte cem olur ebrar
Mukaddem cami tevfrika olmuştur muvaffak hem
Bu defa yaptı bir yanında cennet-i diküş-i dilkişa heyet
Begayet mevki-i şayestesinde buldu istikrar
Minarü minber ü mihrabının vasfında kasırdır
Ne mertebe etse vaiz ivtika-y kursi-i ruzigar
Ne yaptıysa hulusi kalbi yaptı sahibül hayrın
Bu resm-i dikuşa tarh ül-azra üzere bi aşikar
Bu güsedir kıymettar yekta yemm-ü himmetten
Çıkar kırk yılda bir amma olur tarihi veş muhtar
Kütübül fakir hatta mustafa mullazade
Es Seyyid Mehmed Alırıza ül müderris
mal kütubi Hazreti arabzade
(son iki satırda tarih düşülmüştür H1240)*

Cami kuzeydoğu güneybatı yönünde dikdörtgen planlı bir yapıdır. Son cemaat yeri kuzey ve batı cephelerinde devam eden L plana sahiptir. Ön cephesi olan kuzeyde altı adet yan cephede ise yuvarlak sütunlar üzerine oturmuş kemerler bulunmaktadır. Caminin çatısı ahşap taşıyıcılar üzerinde kiremit ile örtülüdür. Çatı kesme taştan yapılmış dört adet kemer ile taşınmaktadır. Caminin ana girişi kuzey cephesinden merkezi kemerli bir kapıdan yapılmaktadır. Kapının sağında bir solunda ise 3 adet pencere bulunmaktadır. İç mekânın aydınlatması hem bu pencerelerden hem de üst kısımlarında bulunan pencerelerden yapılmaktadır. Kuzey doğu köşesine bulunan silindirik gövdeli minaresi vardır. Gövdede 4 bilezikle ayrılmış katmanlar vardır ve şerefenin altı 5 adet farklı motiflerle bezenmiş süslemesi vardır. Minarenin külahı saç levhadan yapılmıştır. Caminin kuzey batı cephesinde bulunan sokaktan kemerli bir kapıdan da girişi vardır. Bu kapı İrfan Mektebinin girişi olarak kullanılmaktaydı (Şekil 7&8).

Önceden yerinde var olan mescit ile ilişkili birde sıbyan okulu bulunmakta idi. Caminin yeniden yaptırılması sırasında Sıbyan mektebi de yenilenmiş ve 'Mektebi İrfane' ismi verilmiştir (KVİ, H.1242/M.1826:207). Caminin Kuzeybatı köşesinde bulunan sıbyan mektebine ait tek bir oda günümüze kadar ulaşmıştır. Geriye kalan bölümleri zamanla tahrip olmuş ve tamir edilemeyecek duruma gelmesinden dolayı 1894 yılında yıktırıldığı bilinmektedir(KVİ,66/1619). Günümüze ulaşan yapı kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı olup güneyde bir kapısı bulunmaktadır. Doğu ve batı cephesinde ikişer adet kuzey cephesinde ise tek bir pencere bulunmaktadır. Yapı caminin deposu olarak günümüzde işlev görmektedir (Şekil 9&10).

Caminin bahçe duvarına bitişik vaziyette bir şadırvanı vardı bu şadırvan Seyyit Mehmet Emin Efendi tarafından yaptırılmıştır. Duvara bitişik vaziyette olan altıgen şadırvanın sadece 3 cephesi bulunduğundan yarım şadırvan olarak da bilinmekteydi ancak yakın zamanda yapılan yol çalışması ve duvar düzenlemeleri nedeni ile şadırvan yıkılmıştır. Günümüzde izleri halen mevcut olan şadırvanın kitabesi aslına hiç uygun olmayan bir biçimde bahçe duvarına yerleştirilmiştir. Kitabede '*Sahib'ül hayrat ve'l hasenat Kıbrıs Massılı Mehmet Emin Efendi*' yazmaktadır (Şekil 11).

Şekil 7&8: Fethiye camii kuzey cephesi (ana giriş) (Eyyamoğlu, 2018)

Şekil 9: Kuzey batı kösesinde bulunan sıbyan mektebinden kalan tek bina (Eyyamoğlu, 2018)

Şekil 10: Kuzey-Batı cephede kemerli sıbyan mektebi girişi (Eyyamoğlu, 2018)

Şekil 11: Çeşmeye ait kalıntılar ve duvara monte edilmiş kitabesi (Eyyamoğlu, 2018)

Vakfiye kaydında cami için hayrat giderleri de açıkça belirtilmektedir. Aylık olmak üzere: Lefkoşa'daki Fethiye cami imamı için 15 kuruş ve hatibi için 5 kuruş maaş bağlanmıştır. Mektebin Mualli-i sıbyanına 2, Müezzin/kıyyama 12 diğer müezzine 3 Cuma namazı devirhanlarına 2 şer Ramazan ve sair mübarek gecelerdeki tercihana yıllık 30 kuruş verilmek üzere şartlar eklenmiştir (VGMA, 989/209/61). Vakfiyede belirlenen şartlar günümüz koşullarına adapte olamayarak yapılmaya bile, cami bakımlı durumda imam ve müezzini ile ibadete açık durumdadır.

2.3 Tahtakale Camisi

Tahtakale Camisi günümüzde Lefkoşa'nın Güney Kıbrıs Rum yönetimi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Tahtakale(Tahta-gala) Mahallesi olarak bilinen bölgede Mağusa Kapısına yakın konumdadır. Seyyit Mehmet Ağa'nın 19 C. Evvel 1242 (9 Aralık 1826) tarihli vakfiyesinde;

'.....ve yine medine-î mezkûrede Tahtakale Mahallesi'nde kezâlik müceddeden bina eylediği diğer cami-i şerifle....'

Anlatımı ile kayıtlı bulunmaktadır. Osmanlı Yönetimince 1879 yılında İstanbul'da hazırlanan, 1883 yılında 'Captain M. B. Seager'in yayınladığı ve Seager raporu olarak bilinen 'Kıbrıs Evkaf Malları Raporunda' '*Esbab Kıbrıs Muhassılı Seyyid Hacı Mehmet Ağa tarafından tesis edilen Taht-ul Kale mahallesinde kâin Taht-ul kale camisi'* olarak listelenmiştir. Kesme aştan yapılmış olan kare planlı yapı arazi kotundan yüksek platform üzerinde olup girişine basamaklar ile çıkılmaktadır. Basamaklarla ulaşılan son cemaat yeri kuzey cephesinde üç yan cephelerde ise birer kemerli revakla çevrilidir. Kemerli giriş kapısı sağ ve sol yanında birer pencere ve üzerinde bulunan sağır nişte muhtemelen camiye ait kitabe bulunmakta idi ancak günümüzde kitabesi bulunmamaktadır (Şekil 12&13). Kuzey doğu kösesinde bulunan tek şerefeli minaresi 06/11/ 1928 tarihli raporda durumunun kötü olduğundan bahsetmektedir (KVİ,188). Fakat 1936 yılına kadar minare tamir edilmemiş gövdesinde bulunan çatlaklar artmış ve tehlikeli bir durum arz ettiğinden yıktırılmıştır. Yıktırılan minare yerine 12 yıl sonra yenisi yapılmamış ve günümüzdeki minare 1948 yılında 450 Kıbrıs Lirası karşılığında Rum usta Togli Garaganna isimli kişiye yaptırılmıştır (KVİ,188/4190). Minare kesme taştan silindirik gövdeli olup şerefe altında motifler ile bezenmiş bilezikler bulunmaktadır. Cami kuzey cephesinde revak üzerinde ve batı cephesinde üçer adet üst pencere bulurken doğu cephesinde bu pencereler altı adet olup üç tanesi üstte üç tanesi de alttadır. Kible cihetinde mihrabın sağında ve solunda ikişer üzerinde ise tek bir pencere bulunmaktadır.

Cami bitişiğinde bulunan sıbyan mektebinin tarihi, Seyyit Mehmet Ağa vakfiyesinden çok önce olan 1594-95 tarihlerine kadar dayanmaktadır (Behçet,1969:4). Vakıf kayıtlarında Mazbuta vakıf olarak kayıtlı bulunan mektebe Hicri 1003 (M. 1594-95) yılında Mehmet çebebi muallim olarak tayin edilmiş ve maaşı devlet tarafından ödendiği vakıf kayıtlarında bulunmaktadır (Behçet,1969:45). Osmanlı İdaresinin başlangıcı sayılabilecek bir dönemde (1594-95den önce) varlığı arşiv kayıtlarında sabit cami ve sıbyan mektebi Seyyit Mehmet Ağa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. İnşa süreci tamamlandıktan sonra vakfiyesinde tescil

ettirilen cami imamı ve hatibi için 1er kuruş ikinci hatip için 5 kuruş Cuma namazı devirhanlarına 5 kuruş olmak üzere maaş bağlatmıştır. Bunun yanında Kandil geceleri vaizine 5 kuruş, Ramazan ve sair mübarek gecelerdeki temcidhânlara yıllık 30 kuruş olmak üzere ödenek şartlarını vakfiyesine kayıt ettirmiştir (SMA, Vakfiyesi).

Sıbyan mektebi caminin batı yanında bulunan kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir yapıdır. Doğu ve batı cephelerinde üçer kuzey cephesinde 1 pencere bulunmaktadır. Okulun girişi güney cephesinde, yanında tek bir penceresi bulunan kapıdan yapılmaktadır (Şekil 14&15). Günümüzde sıbyan mektebi olarak bildiğimiz yapı ve cami geçirmiş olduğu tamir ve tadilatlar ile bakımlı durumda olsa bile yapılar ait birtakım orijinal parçaların kayıp olduğu açıktır. Örneğin camiye ait kitabesi günümüzde nerde olduğu bilinmemektedir. Cami ve sıbyan mektebinin oldukça geniş olan avlusu ve önünde mezarlık bulunmakta olduğu 1897 yılına ait arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Avlu ve mezarlık duvarlarla çevrilmiş ve düzenleme yapılmıştır (KVİ,84/2018). Günümüzde batı cephede moloz taşlar ile çevrenin küçük bir bahçesi olsa bile avlunun daha büyük olduğu ve içerisinde İngiliz Döneminde ortadan kaldırılmış Osmanlı mezarlığının bulunduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Cami elamanlarının olmazsa olmaz bir birimi olan şadırvandan günümüze tek bir parçası bile kalmamıştır. Muhtemelen Cami ve sıbyan mektebine ait ve duvarlar ile çevrili olan avlu/mezarlık arazisinin ortadan kaldırıldığı dönemlerde şadırvan da yok edilmiştir. Günümüzde Rum Yönetiminde bulunması sebebi ile cemaati bulunamamkata ve kapalı durumdadır.

Şekil 12: Camiye kuzey doğudan bakış (Eyyamoğlu, 2018)

Şekil 13: Caminin ön cephesi (Eyyamoğlu, 2018)

Şekil 14: Sibyan Mektebi kuzey cephesi (Eyyamoğlu, 2018)

Şekil 15: Sibyan mektebi güney cephesive arkada cami (Eyyamoğlu, 2018)

2.4. Lapta Camisi

Girne'ye bağlı Lapta Köyünde bulunan Lapta Seyyit Mehmet Ağa Camisi halk arasında Lapta Yukarı Camisi olarak bilinmektedir. Lapta Köyünde Osmanlı Döneminden kalma 2 adet cami bulunmakta olup Haydarpaşazade Mehmet Bey Camisi konum itibarı ile Aşağı Cami, Seyyit Mehmet Ağa Camisi ise Yukarı Cami olarak bilinmekteydi. Seyyid Mehmet Ağa'nın yaptırmış olduğu diğer camilerde olduğu gibi burada da önceden bir cami bulunmaktaydı. Seyyit Mehmet Ağa'nın diğer camilerini de tescillemiş olduğu 19 C. Evvel 1242 (9 Aralık 1826) tarihli vakfiyesinde;

'...Lapta Karyesi'nde kezâlik müceddeden bina ve ihyasına muvaffak olup nâsa derûnunda edâ-i sâlat-i hamseye izin vermiş olduğu câmi-i şerifi....'

Anlatımı ile kayıtlıdır. Cami farklı tarihlerde yapılan tamir ve tadilatlar ile günümüzdeki haline gelmiştir (Şekil 16&17). Seyyit Mehmet Ağa var olan eski caminin yerine inşa ettirdiği yapı, tek mekân revak sız ve minaresiz bir cami olduğunu 1887 yılına ait arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (KVİ,21/530). Vakıf Mütevelliisi Hacı Ali Efendi 1887 yılında çatının kiremitle örtülmesini 25 ayak(ft) yüksekliğinde bir minare ve revaklı son

cemaat yeri yapılması için onay verdiği arşiv belgelerinde bulunmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde dikdörtgen planlı olan yapının kuzeyine son cemaat yeri eklenmiştir (KVI, 9/266). Eklenen son cemaat yeri kuzeyinde üç adet doğu ve batısında birer adet kemerli revaktan oluşmaktadır. Doğu cephesinde bulunan minaresi 1974 yılında yıkılmış ve 1976 yılında tekrar inşa edilmiştir. Ancak orijinalinden farklı olarak şerefesi betonarme yapılmıştır.

Cami bitişiğinde bulunan Sıbyan mektebi günümüze kadar ulaşmış değildir. Günümüzde sıbyan mektebinin yerinde yapım yılı bilinmeyen konut bulunmaktadır(Şekil 18&19). Seyyit Mehmet Ağa vakfiyesinde cami imam ve hatibi için 100 kuruş, Müezzin ve kayyım için 50 kuruş, Kandil geceleri vaizine 5 kuruş yıllık ödenek şartı eklerken, sıbyan mektebi muallimine 2 kuruş ödeme bağlatmıştır. Mübarek kandil geceleri caminin aydınlatılması için Zeytinyağı ve balmumu verilmesini de vakfiye şartların eklemiştir.

Şekil 16: Caminin ön cephesi (kuzey)
(Eyyamoğlu,2018)

Şekil 17: Caminin arka cephesi (güney)
(Eyyamoğlu,2018)

Şekil 18: Sıbyan mektebi yerine inşa edilmiş konut
(Eyyamoğlu,2018)

Şekil 19: Caminin arka bahçesi ve konut
(Eyyamoğlu,2018)

2.5 Kutup Osman Efendi Türbe ve Tekkesi

Kutup Osman Efendi Tekkesi/Dergâhı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Mağusa kenti sur dışında bulunan yapılar gurubudur. Orada kabrinin bulunmasından dolayı yapılar Kutup Osman Efendi tekkesi olarak bilinmektedir. Atpazar-i Kutup Osman Efendi İstanbul'da 17. yüzyılda yaşamış önemli Celveti şeyhlerindedir. Atpazar-i Osman Efendinin tasavvuf dünyasında yetiştirmiş olduğu İslam âlimleri arasında İsmail Hakkı Bursevi bulunmaktadır. (Sakıp,1984:84) Sultan Dördüncü Mehmed (1648-1687) ve Sultan İkinci Süleyman (1687-1691) dönemlerinde sarayda vaizlik görevlerinde bulunan Atpazar-î Osman Efendi saray siyasi ilerinde de zaman zaman müdahil/etkili olduğu bilinmektedir. Bu sebeple II. Süleyman döneminde sadrazamlık yapmış olan Köprülü Fazıl Mustafa Paşa ile görüşleri ters düşmüş ve Mağusa Kentine sürgün edilmiştir. Kutup Osman Efendi sürgün yeri olan Mağusada 1691 yılında vefat etmiştir(Namlı,1994:91). Cenazesi Mağusa Kenti kara kapısı olan Ravelin(Rivellino)/Akkule burcu karşısındaki Osmanlı Mezarlığı olan alanın gerisindeki ağaçlık alana defnedilmiştir. Vasiyeti gereği kabri üzerine bir türbe yapılmamış ve zaman

içerisinde kabri kaybolduğu bilinmektedir(Bedirhan,2006:45). Kutup Osman Efendi hakkında edinilen bilgiler öğrencisi olan İsmail Hakkı Bursevi'nin Tamma-ül Feyz isimli eserinde bulunmaktadır.

Binalar hakkında bilgi veren kaynaklardan biride, önceleri tekkede bulunan ve günümüzde Canbolat Müzesinde sergilenen ahşap kitabedir. Kitabeye göre, Celveti tarikatına mensup olan Saray Kapıcıbaşı Seyyid Mehmed Ağa İstanbul'da bulunduğu günlerde böyle bir kişinin Kıbrıs'ta Mezarı olduğunu öğrenmesi üzerine Kıbrıs'a dönerek Kaybolan mezarın bulunması için çalışmalara başlatmıştır. Salhore Hatun isimli 80 yaşlarını geçmiş olan bir kadın tarafından mezar yerini gösterilmiş ve açılan kabirde Celveti sikkeli mezar taşı bulunarak Atpazari Kutup Osman Efendi'nin mezar yerinin tespit edildiği aktarılmaktadır (Eyyamoğlu: 2018:65).

Atpazar-î Kutup Osman Efendi'nin zamanla kaybolan kabrinin bulunmasının ardından, Seyyid Mehmed Ağa hemen üzerine bir türbe inşa ettirerek vakfiyesine kayıt ettirmiştir.

'.....ve Kal'a-i Mağusa kurbünde fazl-ı ilâhî Kutub Osman Efendi kuddise sirruhû hazretlerinin bâ-avni ve tevfi-k-i ilâhî müceddeden binâ ve vakf eylediğim türbe-i şerîfesi.....' ifadesi ile kayda geçen türbe/tekke binaları günümüzde asli görevini tam anlamı ile icra edememektedir. Vakfiye kaydında Türbe yanında bulunan mescitte ulemadan olup ders verme görevi ile meşgul olan kişiye aylık 30 kuruş verilmesi ve türbenin aydınlandırılması için senede 40 okka zeytinyağı ile her Ramazan ve sair mübarek geceler için 2 okka bal mumu verilmesi şart edilmiştir (VGMA,989:209).

Çevresinde bulunan Osmanlı Mezarlığı 19. yüzyıl sonları İngiliz Döneminde kaldırılmış ve içerisine Namık Kemal Lisesi İnşa edilmiştir. Tekke ile ilişkili olan çevre arazilerinde parçalanmış olduğu anlaşılmaktadır. Yapılar gurubunun ana girişi olan Doğu kanadı ve güney kısmında yer alan odalar K.K.T.C. Kültür ve Araştırma Dairesi kullanımına verilmiş ve Mağusa Halk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Kutup Osman Efendi dergâhı yaklaşık kare planlı bir avluyu çevreleyen binalardan müteşekkildir. Türbe kısmı yapılar gurubunun kuzey doğu köşesinde bulunmaktadır. Türbenin bulunduğu bölüm, üzerleri 3 adet kubbe ile örtülü kare planlı tipik Osmanlı sitili yapılardır (Şekil 20&23). En kuzeyde olan türbe önünde sofa ve batısında da küçük bir mescit bulunmaktadır. Sofanın solunda üzeri beşik tonoz ile örtülü ve günümüze türbe girişi olan basık kemerli kapısı olan yapı bulunmaktadır. Bu kısım diğer bölümlerden farklı yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Tekkeye ait olan ve günümüzde Kütüphane kullanımında olan doğu ve güney bölümleri kesme taştan yapılmış avluya açılan revaklı sundurmaları olan yapılardır (şekil 22). Doğu taraf 4 odalı güney taraftaki yapı ise 5 odadan oluşmaktadır. Kuzey kanadının sağ ve sol uçlarındaki odalar dışa doğru çıkıntı yaparak u plan şeklini oluşturmaktadır. Kuzey ve güney bölümlere ait revak ve kaideler tamamen birebirlerinden farklıdır (şekil 22). Bu durum yapılar arasında tarihlendirme farkının olduğunu göstermektedir (Eyyamoğlu, 2018:75).

Avlu günümüzde doldurulmuş vaziyette olup batı cephesindeki bölücü duvara yaslanmış vaziyette 2 mekândan oluşan bir mekânın üzeri kubbe ile örtülü hamam bulunmaktadır. Hamam arkasında bulunan ve günümüzde Namık Kemal Lisesi tarafından kullanılan derslik binaları tekke ait yapı parçalarıdır. Tekkeye ait Osmanlı Dönemi haritalarında izlenen çizimler bu görüşü desteklemektedir (Şekil 21).

Gerek haritalar gerekse binalar üzerinde yapılan incelemenin verdiği bilgiler gerekse aralarında yapım tekniği farkları ve plan şemasındaki düzensizlikler tekkenin özgün bütünlüğünün bozulmuş olduğunun göstergeleridir.

Bunun yanında vakfiye kaydında türbenin yeniden yaptırıldığına dair bilginin açıkça bulanmasına karşın, türbe yanında olan mescidin yaptırılmasına ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Arşiv kayırlarında bulunan 1912 yılına ait belge konuya ilişkin soruları aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Mağusa Evkaf görevlisi Tekke binaları ile ilgili tamir talebini Vakıf mütevellisi Hafız Şefik Efendiye bildiren dilekçe göndermiştir. Dilekçeye verilen cevabın menfi olması nedeni ile itiraz edilmiş ve itiraz neticesinde vakfiyeler incelenmeye alınmıştır. Araştırma sonunda Vakıf mütevellisi türbe kısmının vakfa dâhil olduğunu ancak türbenin bulunduğu binaların tamirinden sorumlu olduklarını bildirmiştir (MAFE, 6-48-20). Bu durumda Seyyit Mehmet ağanın

Kıbrıs'ın muhtelif bölgelerinde yaptırmış olduğu imar faaliyetleri ile paralel olarak Kutup Osman Efendinin türbesini inşa ettirmiş ve yanında bulunan mescit ile bir bütün haline getirerek ibadet ve ziyaret merkezi haline getirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Kutup Osman Efendi tekkesi Binaları ile ilişkili olan çevre araziler parçalanmış, mezarlık arazisi ortadan kaldırılmış ve üzerine Namık Kemal Lisesi inşa edilmiştir. Mevcut durumda sadece türbenin bulunduğu küçük bölümde gerekli düzenlemeler yapılar ibadet edilebilecek bir pozisyon verilmiştir. Ancak doğu ve güney bölümler Gazi Mağusa Kütüphanesi olarak kullanılmakta ve türbe birbirinden ayrılmış vaziyettedir. Batı kanadında bulunan birtakım yapılar kaybolmuş ve üzerine Namık Kemal Lisesi ek-derslik binaları eklenmiştir. Mevcut durumda plan şeması olarak orijinalliğini yitirmiş ve asli görevini icra edemeyecek durumdadır.

Şekil 20: Türbe binalarının avludan görünümü (kuzey) (Eyyamoğlu, 2016)

Şekil 21: Batı kanadı ve hamam (Eyyamoğlu, 2016)

Şekil 22: Doğu kanadı ve ana girişi (Eyyamoğlu, 2016)

Şekil 23: Üzeri kubbe ile örtülü türbe kısmı (Kuzey) (Eyyamoğlu, 2016)

3. Değerlendirme

Saray Kapıcıbaşı olarak 19. yüzyıl başında Osmanlı Devleti yönetim örgütünde hizmet ederken Kıbrıs'a Muhassıl olarak atanan Seyyit Mehmet Ağa, devlet hizmetlerini Kıbrıs'ta da devam ettirmekle kalmayıp memuriyet görevinin yanında Kıbrıs Türk Halkı'nın dini, sosyal ve eğitim hayatına tahsis ettiği vakıflar ile büyük hizmetler verdiği anlaşılmaktadır. Yaptırmış olduğu eserlere ait kitabelerde kendisinden övgü ile söz edilen Seyyit Mehmet Ağa, sadece kendi yaptırdığı camilere değil, mevcut Bayraktar Camii ve Larnaka Camilerine de hizmetler vererek tamir ettirmiştir.

Seyyid Mehmet Ağa'ya ait vakfiyelerde kayıtlı bilgilere göre; Kıbrıs'ta bulunduğu dönemde satın aldığı tarla, bağ, bahçe, ağaçlar (incir, zeytin, harup, badem) değirmenler, dükkanlar, fırınlar gibi mülkleri vakıf akarı olarak kayıt ettirmiştir. Aynı zamanda Vakfiyelerinde hayrat işlerine de önem veren Seyyit Mehmet Ağa, Larnaka Cami-i Kebir, Lefkoşa'da Bayraktar Camisi gibi Kıbrıs'ın önemli Osmanlı eserlerinin tamirleri için de bağışlar yaptırmış olduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır.

Ancak Kıbrıs'ta bulunduğu süre zarfında yaptırmış olduğu hayır işlerinin en önemlileri üç tanesi Lefkoşa'da biri de Lapta'da olmak üzere 4 adet camiye yeniden inşa ettirmiş Mağusa'da Kutup Osman Efendi'nin mezarını buldurarak üzerine türbe inşa ettirmiştir. Vakfiye kayıtlarında tüm bu yapılar söz edilirken, 'müceddeden' yani yeniden yaptırdığı ifadesi kullanılmıştır. Durumları oldukça kötü olan ve ihtiyaca cevap vermediği anlaşılan Osmanlı Eserleri olan camiler, Seyyit Mehmet Ağa tarafından yeniden inşa ettirilerek Kıbrıs Halkının kullanımına sunulmuştur. Yeniden inşa ettirmiş olduğu tüm camiler ile ilişkisi olan sıbyan mekteplerinde de düzenlemeler yaptırmış ve görevlilere maaş bağlatarak ibadetin yanı sıra Kıbrıs'ın eğitim hayatına da hizmetler vermiştir. Atpazarî Kutup Osman Efendi hazretlerinin kaybolan kabrini bularak ölümünden 135 yıl sonra üzerine türbe inşa ettirerek yanında bulunan mescitle bir bütün hâline getirmiştir. Özelde Mağusa genelde Kıbrıs'ın ziyaret ve ibadet merkezlerinden biri haline getirilmesi için çalışmalar yapmıştır.

Ancak Kıbrıs'ın İngiliz idaresine girmesi ile t sistemli bir şekilde Osmanlı-Türk eserlerinde yok etme, değiştirme ve kimlik kaybı uygulanmıştır. Her alanda olduğu gibi Seyyid Mehmet Ağa'nın yaptırmış olduğu ve Kıbrıs Türk İslam kültürünün icra edildiği mimari mekânlar bakımsızlık ve terk edilmekle çevrelerinde bulunan ilişkili yapılar bütünüyle günümüze ulaşamamıştır. Devamlılıklarının sağlanması için tahsis edilen vakıf gelirleri ile ilişkilerinin kesilmesi bu süreci daha da hızlandırılmıştır. Yapılara uygulanan ve asli hallerine bağlı kalınmaksızın yapılan yenileme/tadilat çalışmaları yapılarıdaki özgün izleri azaltmış, çevrelerindeki sıbyan mektepleri ile olan mekân işlev münasebetleri sorgulanamayacak duruma gelmiştir.

Seyyit Mehmet Ağa'nın vakfiyesinde kayıtlı bulunan Tahtakale, Fethiye ve Lapta cami binaları günümüze ulaşmış olmasına karşın, çevrelerinde bulunan ilişkili yapılar sokak ile olan özgün konumlarını yitirmişlerdir. Bunun yanı sıra 1962 yılında bakımsızlık nedeni ile yıkılmasının ardından kaderine terk edilen Dükkanlarönü Camisi de 2017 yılına kadar atıl olarak kalmıştır. Kıbrıs Vakıflar İdaresi ve Türkiye Vakıflar Genel Müdürlüğü

işbirliği ile Dükkanlarönü Camisi yeniden inşa edilerek ibadete açılması hedeflenmektedir. Bu tür Çalışmalar Kıbrıs'taki Osmanlı Kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarılması için umut vericidir. Ancak yapıların uzun süre terk edilmiş olması Dükkanlarönü camisinde olduğu gibi diğer yapılar üzerinde bulunan özgün parçalarının günden güne azalmasına neden olduğu açıktır.

Mağusa Kentine 17. yüzyılda sürgüne gönderilen Atpazar-i Kutup Osman Efendinin zamanla kaybolan kabrini ölümünden yaklaşık 138 yıl sonra buldurarak üzerine türbe inşa ettiren Seyyid Mehmet Ağa Kıbrıs'taki manevi alana sağladığı katkıların önemli bir örneğidir. Celveti tarikatına mensup olan Seyyit Mehmet Ağa, Celveti Şeyhi Kutup Osman Efendinin mezarını ihya ettirerek, Kıbrıs'ta Celveti tarikatının temsilcisi olmasına vesile olmuştur.

Çalışma kapsamında incelenen yapılar 19. yüzyılda Derğâh-ı Alî Kapıcıbaşlarından Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmet Ağa eli ile yeniden yapılandırıldığı anlaşılmaktadır. Vakfiye, kitabe ve mevcut kaynaklarda bulunan bilgiler doğrultusunda Seyyid Mehmet Ağa var olan yapıları tekrar düzenlemiş ve Kıbrıs Türk Halkının kullanımına sunmuştur. Çalışma sırasında edinilen bilgiler doğrultusunda günümüze gelene dek yapıların özgün durumları tam anlamı ile korunamamış olduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına doğru giden 19. yüzyıl gibi çalkantılı süreçte adaya Muhassıl olarak atanan Seyyid Mehmet Ağa yaptığı imar faaliyetleri Kıbrıs'ta İslam ve Osmanlı kimliğinin yapılandırılarak etkisinin genişletildiğini anlatan bu yapılar Kıbrıs'ta Osmanlı Mirasının vazgeçilmeyen önemli öğeleridir. Daha geniş araştırma ve koruma sayesinde bu eserler gelecek nesillere miras bırakılarak kültürel sürekliliğin sağlanması gerekmektedir. Gerek yerel Kıbrıs-Türk halkı gerekse Merkezden görevli gelen devlet memurlarının Kıbrıs'ta kurmuş olduğu vakıflar Osmanlı Kültür mirasının asli belgeleridir. Bu vakıflar Osmanlı mirasının önemli temsilcileri olan yapılar hakkında detaylı bilgiler bulunduğu açıktır. Bu yapıların tümü günümüze kadar ulaşamamış olsalar bile, mevcut belgelerin detaylı araştırılarak gün yüzüne çıkarılmaları gerekmektedir. Bu vesile ile mevcut yapıların özgün durumlarına ilişkin değerlendirme veya günümüze ulaşamayan yapılar hakkında en doğru malumata ulaşılmalıdır. Bu yöntem ile incelenen: Dükânlar önü camisi, Turunçlu Camisi, Tahtakale Camisi ve Lapta Camilerinin 19. yüzyılda Seyyit Mehmet Ağa tarafından yaptırılma sürecine ışık tutması hedeflenmiştir. Söz konusu camilerin tümü, önceden var olup yetersiz veya harap durumdaki yapılarda yapılan düzenlemeler ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalarda 19. yüzyıl öncesine ait kim tarafından ve nasıl inşa edildiğine dair herhangi bir bilgi ve belge bulunmasa bile, ulaşılan vakfiye ve arşiv belgeleri 4 caminin de yerinde önceden mescit veya cami gibi yapıların var olduğu anlaşılmaktadır. Temennimiz, Kıbrıs'ta Osmanlı kültürel mirasının temsilcileri olan bu tür yapıların daha ayrıntılı araştırmalar ile korunup gelecek nesillere aktarılarak devamlılıklarının sağlanmasıdır.

Kaynakça / References

Altan, H. Mustafa (1986). *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*. Cilt 1, Lefkoşa: Vakıflar İdaresi Yayınları.

Aslanapa, Oktay (1975). *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.

Bağışkan, Tuncer (2005). *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*. Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği.

Barkan, Ö. Lütfi (1975). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi* (2),1942:279-286.

Bedirhan, Muhammet (2006). "*Osman Fazlî Atpazarî: Hayatı-Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Behçet, Hasan (1969). 'Kıbrıs Türk Maarif Tarihi 1571-1968), Lefkoşa Kıbrıs.

Captain, M. B. Seager (1883). 'Reports on the Evkaf properties' Cyprus.

Eyyamoğlu, Mustafa (2018). Arşiv Belgelerine Göre Mağusa Kutup Osman Efendi Tekkesinin Yeniden Değerlendirilmesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Lefkoşa.

Eyyamoğlu, Mustafa (2018) Ellibeşyıl Sonra Yeniden İnşa Edilen Bir Kıbrıs Osmanlı Kültür Mirası: Lefkoşa Dükkanlarönü Camii, *Yakın Mimarlık Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s.17.

Eyice, Semavi (2000). 'Kıbrıs'ın Tarihi ve Eserleri' Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, s.515.

Gazioğlu, Ahmet (1995). *Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi- (1570-1878)*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

Gökalp, Kamil (2010). "Dünyada Mevlana İzleri Bakışında Kıbrıs'ta Mevlevilik Geçmiş ve Şimdi". Konya: 8. *Milletlerarası Mevlana Kongresi*, 2010:209-220.

Gürkanş, H. Muzaffer (1996). 'Kıbrıs Tarihinden Sayfalar' s:32

Halkın Sesi Gazetesi (1962). Eylül 7.

Haydar, Çakkol (1984). 'Kıbrıs'ta Osmanlı Dönemi Örnekleri', basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.11-12.

Köprülü, Mehmed Fuad (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Kutup Osman Efendi Tekkesi Kitabesi, Cambulat Müzesi, Muğusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

Namlı, Ali (1994). İsmail Hakkı Bursevi ve Tamam-ül Feyz Adlı Eseri, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Namlı, Ali (2001). Atpazarı Osman Fazlı, Türkiye Diyanet Vakfı, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, s. 84.

Numan, İbrahim (2004). "Kutub Osman Tekkesi Binaları Hakkında". *Beyhan Karamağralı Armağanı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Özden, Hasan (1992). "Kıbrısta Mevlevilik ve Mevleviler". Konya: 6. Milli Mevlana Kongresi.

Suraiya, Faruqi ve Ahmet Yaşar Ocak (1986). *Zaviye*, İslam Ansiklopedisi 13.

Tanman, Mehmet Baha (1997). "Eyüpsultan'da Tarikat Yapıları". I. Eyüpsultan Sempozyumu, İstanbul: *Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları*, s:101-109.

Yıldız, Netice (1996). "Aquaducts in Cyprus". *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi* 2, Gazimağusa: DAÜ-KAM, s:89-112.

Yıldız, Sakıp (2001). Atpazarı Osman Fazlı' Diyanet İslam Ansiklopedisi' cilt 4, s.81.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) / General Directorate of Foundations Archive (GDFA)

Seyyit Mehmet Ağa Vakfiyesi, Türkiye Cumhuriyeti, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi defter no.989 sayfa no.209 sıra no.161. (Kopyası KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesinde)

Seyyit Mehmet Ağa Vakfiye zeyilleri, Türkiye Cumhuriyeti, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi defter no.989 sayfa no.212 sıra no.169. (Kopyası KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesinde)

Vakıf Defterleri / Foundation Books

Kıbrıs Vakıflar İdaresi, Vakfiye Defteri No:1, Yıl H1242/M1826, s.207. Kıbrıs Vakıflar idaresi (KVi.)

Arşiv Belgeleri / Archive Documents

KVi., Dosya No. 7, Gömlek No. 208.

KVi., Dosya No.9, Gömlek No. 266.

KVi., Dosya No. 66, Gömlek No.1619.

KVi., Dosya No. 77 Gömlek No. 1828.

KVi., Dosya No. 84, Gömlek No. 2018.

KVi., Dosya No. 121, Gömlek No. 2851.

KVi., Dosya No. 130, Gömlek No. 3052.

KVi., Dosya No. 188, Gömlek No. 4190.